

Jerzy Nikołajew

**OBOWIĄZKI SKAZANYCH ODBYWAJĄCYCH
KARĘ POZBAWIENIA WOLNOŚCI. ZAGADNIENIA
NORMATYWNE I UWAGI PRAKTYCZNE**

Wprowadzenie

Kara pozbawienia wolności ze swej istoty wymaga poddania skazanych określonym obowiązkom, których realizacja umożliwić ma osiągnięcie jej celów wskazanych w Kodeksie karnym wykonawczym (dalej: Kodeks albo k.k.w.)¹. Według nomenklatury obowiązującej pod rządami „starego” Kodeksu², dla podkreślenia bezwzględnej konieczności egzekwowania od skazanych obowiązków (bardziej aniżeli realizacji ich uprawnień) wykorzystywano nawet pojęcie „reżimów wykonywania kary” z ich jednoznacznymi i negatywnymi historycznie konotacjami. Dlatego też należy właściwie docenić to, że współczesny ustawodawca zdecydował się na przyjęcie rozwiązania polegającego na maksymalnym rozwinięciu katalogu uprawnień skazanych, jednocześnie ograniczając zakres ich obowiązków do niezbędnego minimum. W Kodeksie wyodrębniono też osobny oddział – czwarty – zatytułowany „Prawa i obowiązki skazanego” i w nim umieszczono art. 101-115 dotyczące uprawnień skazanych oraz art. 116-120 określające obowiązki skazanych. Dlatego za przedmiot niniejszych rozważań przyjęto te obowiązki, które związane są z bezwzględnym wykonywaniem kary pozbawienia wolności i mają charakter kodeksowy (wymieniono je przykładowo w art. 116 k.k.w.). Stąd autor podjął się próby analizy przedmiotowych norm i oceny praktyki ich stosowania, zwłaszcza w polskim systemie penitencjarnym. Natomiast biorąc pod uwagę „kalendarz” czynności związanych z odbywaniem kary pozbawienia wolności, w pierwszej kolejności opisano problematykę związaną z obowiązkiem poddania się skazanych czynnościom identyfikacyjnym, a dopiero dalej pojawiły się rozważania dotyczące obowiązku skazanych poprawnego zachowania, obowiązków wynikających z zachowania higieny i przeciwdziałania chorobom oraz obowiązku pracy. Poprawne zachowanie skazanych w więzieniu wydaje się być warunkiem

---

¹ Na wstępie warto podkreślić, że wszystkie obowiązki nałożone na skazanych wynikają z przepisu rangi ustawowej. Zob. ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.

² Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.

podstawowym w zakresie efektywności działań poprawczych stosowanych wobec nich tak samo, jak i poddanie się wymaganiom higienicznym oraz sanitarnym³. Obydwa obowiązki bezpośrednio wpływają na zachowanie bezpieczeństwa i porządku w więzieniu i jakiegokolwiek odstępstwa w tym zakresie należy traktować jako niedopuszczalne. Natomiast sam obowiązek pracy więźniów nie może być traktowany jako bezwzględny imperatyw organów wykonawczych, gdyż trzeba uwzględnić także zakaz pracy przymusowej oraz zakaz pracy dotyczący kategorii tzw. więźniów sumienia.

Trzeba też zauważyć, że awizowana w tytule problematyka wydaje się być dobrze i wielowątkowo spenetrowana badawczo. Odpowiedzią na ewentualny zarzut typu *nihil novi* niech będzie to, że w tym miejscu zdecydowano się na konfrontację rzeczywistości normatywnej z jej realizacją praktyczną, dotyczącą polskiego systemu wykonywania kary pozbawienia wolności. I właśnie implikacje teoretyczno-praktyczne zdecydowały o takim zakreśleniu tematu, jakkolwiek należy mieć pełną świadomość tego, że niniejsze rozważania mają jedynie charakter przyczynkarski do dalszych badań problematyki tak istotnej dla każdego demokratycznego państwa prawa.

1. Obowiązek poddania się czynnościom identyfikacyjnym

Już z treści dyspozycji art. 5 § 2 k.k.w. wynika, że skazany ma obowiązek stosowania się do wydanych przez właściwe organy poleceń zmierzających do wykonania orzeczenia. Jednym z pierwszych tego typu obowiązków jest poddanie się czynnościom identyfikacyjnym, które należy traktować jako niezbędne, w celu dokładnego sprawdzenia osoby, wobec której orzeczenie ma być wykonywane. Czynności identyfikacyjne dokonywane są na podstawie art. 79a k.k.w. i te związane z przyjęciem do zakładu karnego. Wynika z nich, że skazany ma obowiązek okazania wówczas dokumentu stwierdzającego tożsamość, podaje dane osobowe, informuje o zmianie danych osobowych, o miejscu stałego pobytu, o uprzedniej karalności, o stanie zdrowia, a także o ciężącym na nim obowiązku alimentacyjnym. Z kolei rozwinięcie tak zakreślonych obowiązków znajduje odzwierciedlenie w regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności⁴ i w Rozporządzeniu

³ Autor rozmyślnie używa w opracowaniu terminologii pozakodeksowej i zamiast pojęcia „zakład karny” i „skazani”, zamiennie stosuje terminy typu „więzienie” i „więźniowie”. Tłumaczy się to tym, że większość dokumentów o charakterze międzynarodowym korzysta właśnie z tych ostatnich sformułowań. Zresztą, podobna sytuacja dotyczyła terminów pochodzących z polskiego Kodeksu karnego z 1932 r. (zob. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. Nr 60, poz. 571). Poza tym, przepisy wykonawcze wydane na podstawie k.k.w. używają jeszcze innego zbiorczego pojęcia „osadzonych” i przez nie rozumieją całą populację więzienną, czyli skazanych, tymczasowo aresztowanych i ukaranych.

⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz.U. Nr 152, poz. 1493.

Ministra Sprawiedliwości z 23 czerwca 2015 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności⁵. W tym ostatnim akcie prawnym wyjaśniono pojęcie dokumentu służącego do sprawdzenia tożsamości i przyjęto rozróżnienie na dokumenty dotyczące obywateli polskich i cudzoziemców. W kwestii obywateli RP, tymi dokumentami mogą być dowód osobisty, dokument paszportowy albo książeczka żeglarska. W przypadku cudzoziemców, cechy dokumentu osobistego nosić mogą takie dokumenty, jak: karta pobytu, polski dokument osobisty cudzoziemca, polski dokument podróży dla cudzoziemca, tymczasowy polski dokument podróży dla cudzoziemca, tymczasowe zaświadczenie tożsamości cudzoziemca i dokument potwierdzający posiadanie zgody na pobyt tolerowany o nazwie „zgoda na pobyt tolerowany”. W przypadku braku wymienionych dokumentów, organ doprowadzający (najczęściej policja) zobowiązany jest do przedstawienia notatki dotyczącej identyfikacji tej osoby. W sytuacji podania nieprawdziwych danych osobowych oraz błędnie sporządzonej notatki urzędowej dotyczącej tożsamości osoby doprowadzonej do zakładu karnego, może to doprowadzić do *passusu* odbywania kary przez osobę, której orzeczenie karne nie dotyczy. Takie zdarzenia mogą dotyczyć zwłaszcza sytuacji bliźniąt, których rozróżnienie bez stosowanych dokumentów jest niemożliwe. Przy przyjęciu do zakładu karnego może dojść także do zatajenia informacji dotyczących zmian osobowych albo miejsca stałego pobytu, co finalnie może mieć wpływ na dokonywanie czynności późniejszego ewentualnego dozoru kuratorskiego. Brak informacji o uprzedniej karalności albo podanie nieprawdziwych danych podlega weryfikacji już po przyjęciu do zakładu karnego, ale w początkowej fazie może powodować zakwalifikowanie skazanego do niewłaściwego zakładu karnego. Weryfikacja dokumentacji dotyczącej uprzedniej karalności wpływająca po rozpoczęciu odbywania kary może być przesłanką do zmiany dotychczasowego zakładu karnego (jego rodzaju) i skierowania np. do zakładu przeznaczanego dla recydywistów. Natomiast konsekwencją niepodania danych dotyczących stanu zdrowia, może być nie tylko pogorszenie się stanu zdrowia skazanego, ale także doprowadzić do stworzenia zagrożenia sanitarno-epidemiologicznego dla pozostałych skazanych (dotyczy to zwłaszcza chorób zakaźnych). Z kolei w przypadku niepodania przez skazanego przyjmowanego do zakładu karnego informacji o obowiązku alimentacyjnym, brakuje ujemnych następstw takiego stanu rzeczy, gdyż administracja zakładu karnego po powzięciu takiej właśnie informacji może uruchomić procedurę związaną np. z zatrudnieniem skazanego⁶.

Jednocześnie należy podkreślić, że w art. 79a § 1 k.k.w. ustawodawca przyjął rozwiązanie dotyczące możliwości (konieczności?) poddania skazanego czynno-

⁵ Dz.U. z 2015 r., poz. 927.

⁶ Zob. W. Kaliński, *Problematyka zatrudniania osób pozbawionych wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2004, nr 43, s. 39.

ściom, mającym na celu jego identyfikację. W tym miejscu chodzi o czynności związane ze sfotografowaniem, oględzinami zewnętrznymi ciała, pobraniem odcisków lub okazaniem innym osobom. Sfotografowanie skazanego umożliwia nie tylko jego identyfikację w warunkach zakładu karnego, ale również ułatwia czynności transportowania tej osoby poza zakład karny i wykorzystywanie tej fotografii do ewentualnych czynności urzędowych prowadzonych przez inne organy. Uznanie opcji uprawnienia, a nie obowiązku poddania się tym czynnościom, powinno być pochodną przyjęcia podmiotowego modelu traktowania skazanych, co jednak nie eliminuje trudności o charakterze praktycznym. Te dotyczyć mogą sytuacji związanej z rozmieszczaniem skazanych w celach mieszkalnych albo z wykorzystywaniem fotografii skazanych jako materiałów dowodowych w prowadzonych postępowaniach karnych. Poza tym, brak fotografii skazanego uniemożliwia wydanie dokumentów osobistych, w sytuacji gdy ten ich nie posiada. W tym kontekście należy też przypomnieć praktykę stosowaną jeszcze do 1989 r. uniemożliwiającą zapuszczanie bądź golenie zarostu bez zgody administracji więziennej. Obecnie brak takich obustrzeń wcale nie powinien dopuszczać dowolności w tym zakresie, gdyż może to prowadzić do ograniczenia albo utraty kontroli władz więziennych nad rozmieszczeniem i ruchem osadzonych przebywających w zakładzie karnym⁷.

2. Obowiązek poprawnego zachowania się

Obowiązek poprawnego zachowania się skazanego w zakładzie karnym wydaje się być kwestią bezdyskusyjną. Wynika on wprost z brzmienia art. 116 § 1 k.k.w. Ustawodawca przewidział w nim, że poprawne zachowanie skazanego to właśnie szczególna forma obowiązku przestrzegania przepisów określających zasady i tryb wykonywania kar, ustalony w zakładzie karnym porządek oraz wykonywanie poleceń przełożonych i innych osób uprawnionych. Poza obowiązkiem poddania się czynnościom identyfikacyjnym, skazani zobowiązani są także do „poddania” się rozmieszczeniu w wyznaczonej celi i zajęcia wyznaczonego indywidualnie miejsca do spania (nie jest to tożsame z łóżkiem). Brakuje tu dowolności wyboru, a sugestie skazanych wcale nie muszą być uwzględniane. Z kolei samowolna zmiana takiego miejsca może narazić skazanego na odpowiedzialność o charakterze dyscyplinarnym. To samo dotyczy oddalenia się z miejsca pracy, nauki, a także innego miejsca wyznaczonego przez przełożonych⁸.

⁷ Zob. T. Bulenda, R. Musidłowski, *Regulaminy organizacyjno-porządkowe wykonywania kary pozbawienia wolności, tymczasowego aresztowania i kary aresztu wojskowego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2004, nr 44-45, s. 101.

⁸ Zob. także I. Niewiadomska, *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007, s. 172-173.

Trzeba pamiętać także, że obowiązkiem skazanego wyznaczonego do pełnienia funkcji tzw. starszego celi jest przyjęcie tych zadań i nie przewidziano tu możliwości odmowy wykonania takiego polecenia. Jednak bezwzględne wypełnienie tego obowiązku może okazać się kłopotliwe szczególnie dla tych skazanych, którzy funkcjonują w strukturach grup nieformalnych i z założenia sabotują wszelkie polecenia przełożonych traktowane przez podkulturę więzienną w kategoriach niedopuszczalnej „kolaboracji z władzą”⁹.

Jeszcze inny obowiązek skazanych wynika z konieczności uwzględnienia wymogów, wynikających z porządków wewnętrznych dotyczących ilości i rodzaju przedmiotów, które mogą posiadać w celi mieszkalnej. Następny obowiązek to ten związany z koniecznością korzystania z posiłków dostarczanych przez administrację więzienną (co prawda możliwy jest catering spoza więzienia, ale za „niechętną” zgodą dyrektora zakładu karnego)¹⁰. Nie oznacza to jednak, że skazani odpowiadać będą dyscyplinarnie za niezjedzenie dostarczonego posiłku, ale za odmowę jego przyjęcia. Skazani powinni także poddać się ustaleniom dotyczącym czasu i miejsca na odpoczynek, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, spacer, zakupy, widzenia, udział w usługach religijnych, kontakty telefoniczne, kąpiel. Wydaje się, że skazanym nie zostawiono możliwości innego wykorzystania czasu pobytu w więzieniu, poza ustaleniami wynikającymi z porządku wewnętrznego. Jedynie tzw. wolny czas zarezerwowano dla czynności, które nie są obowiązkowe dla skazanych¹¹.

Poza tym, także konieczność poszanowania mienia będącego na wyposażeniu celi mieszkalnej (szerzej zakładu karnego) należy traktować w kategoriach obowiązków skazanych, w przeciwnym razie możliwe jest wszczęcie procedury związanej z naprawieniem szkody wyrządzonej w mieniu zakładu karnego. Ten obowiązek dotyczy także składników mienia zakładu karnego wydanych skazanemu do jego indywidualnego użytkowania¹².

Ponadto wydaje się, że uczestnictwo w podkulturze więziennej samoistnie sprzeciwia się obowiązkowi poprawnego zachowania, gdyż zasadą „drugiego życia” więziennego jest bojkotowanie wszelkich decyzji organów postępowania wy-

⁹ Zob. W. Knap, *Członkowie zorganizowanych grup przestępczych w więzieniu*, [w:] T. Bulenda, W. Knap (red.), *Więziennictwo na początku XXI wieku. III Polski Kongres Penitencjarny*, Warszawa 2007, s. 228-229.

¹⁰ Zagadnienia dotyczące żywienia więźniów zostały uregulowane w przepisie wykonawczym do Kodeksu karnego wykonawczego. Chodzi tu o Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003 r. w sprawie określenia wartości dziennej normy żywienia oraz rodzaju diet wydawanych osobom osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz.U. Nr 167, poz. 1633 z późn. zm. Dostarczanie posiłków z „miasta” może być uzasadnione, np. względami kulturowymi lub religijnymi. Zob. rozważania na ten temat w: J. Nikolajew, *Prawo osób pozbawionych wolności do żywienia przygotowanego według wymogów religijnych. Regulacje normatywne a trudności praktyczne*, „Kościół i Prawo” 2015, nr 2, s. 151-169.

¹¹ Zob. T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2004, s. 193.

¹² Zob. J. Zagórski, *Formy współdziałania ze społeczeństwem*, [w:] B. Hołyst, S. Redo (red.), *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 2001, s. 187.

konawczego (wątek podkulturowy wspomniano wyżej). Zresztą, z takim stanowiskiem mówiącym o tym, że przynależność do podkultury więziennej oznacza negatywny stosunek do obowiązującego porządku prawnego (także w zakładzie karnym), można spotkać się również w orzecznictwie¹³.

Zrozumiałe jest też to, że każde działanie skazanego sprzeczne z prawem, a więc naruszające ustalone normy, należy traktować jako sprzeczne z obowiązkiem poprawnego zachowania. W konsekwencji, skazani naruszający takie zasady narażają się na odpowiedzialność nie tylko dyscyplinarną, ale także karną. Chodzi tu zwłaszcza o zdarzenia naruszające porządek i bezpieczeństwo w zakładzie karnym, a w szczególności o wypadki typu bójki, pobicia, kradzieże, wymuszenia i zgwałcenia, czyli czyny wypełniające znamiona przestępstwa¹⁴.

Obowiązek związany z wykonywaniem poleceń przełożonych wpisuje się również w katalog podstawowych nakazów wykonywania kary pozbawienia wolności. W tym miejscu jednak należy uwzględnić, że pojęcie „przełożony” wobec skazanych jest terminem dosyć szerokim i niedoprecyzowanym. Bez wątplenia chodzi tutaj o wszystkich funkcjonariuszy i pracowników więziennictwa mających bezpośredni kontakt ze skazanymi, a w przypadku osób zatrudnionych i pobierających naukę, będą to także ich przełożeni w pracy i szkole. Natomiast w sytuacji innych osób wykonujących czynności służbowe w zakładzie karnym, a nienależących do wymienionych, grup trudno rozciągać formułę podległości służbowej także i na te osoby. Jednak w każdym względzie obowiązek poprawnego zachowania należy utożsamiać z potrzebą uszanowania zasad współżycia społecznego i dobrych obyczajów. Konsekwencją braku odpowiedniego zachowania się skazanego, np. w sądzie, może być nałożenie nań kary porządkowej, a popełnienie czynów karalnych wobec funkcjonariuszy państwowych, skutkować także odpowiedzialnością karną¹⁵.

3. Obowiązki skazanego z zakresu higieny i przeciwdziałania chorobom

Na podstawie art. 116 § 1 k.k.w. do podstawowych obowiązków skazanego zaliczono konieczność przestrzegania higieny osobistej i czystości pomieszczeń, w których przebywa. Z dyspozycji tego przepisu wynika, że to na skazanym spo-

¹³ Zob. postanowienia SA w Krakowie: z dnia 6 lutego 2003 r., II Akz 4/03, KZS 2003, z. 2, poz. 33, LEX nr 78565 i z dnia 19 lipca 2006 r., II Akzw 495/06, KZS 2006, z. 9, poz. 32, LEX nr 24151.

¹⁴ Zob. G. Szczygieł, *Zagrożenia bezpieczeństwa ze strony skazanych a prawne możliwości ich ograniczania*, [w:] T. Bulenda, A. Rzepliński (red.), *Modernizowanie więziennictwa. V Kongres Penitencjarny*, Warszawa 2015, s. 119-120.

¹⁵ Zob. A. Nawój-Śleszyński, *Problemy zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osobom pozbawionym wolności przez administrację więzienną w warunkach przeładnienia jednostek penitencjarnych*, [w:] S. Lelental, G. Szczygieł (red.), *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, Białystok 2009, s. 241.

czywa stwarzanie warunków do realizacji uprawnienia korzystania z odpowiednich warunków bytowych¹⁶. Chodzi tu np. o zachowanie odpowiednich warunków higienicznych i sanitarnych w celi mieszkalnej, korzystanie z odpowiedniej odzieży, bielizny i obuwia oraz artykułów sanitarnych. W związku z tym, że większość cel mieszkalnych to cele wieloosobowe, stąd zachowanie higieny wydaje się być podstawowym obowiązkiem wszystkich jej mieszkańców. Chociaż administracja więzienna zobowiązana jest do zapewnienia środków higienicznych, to za utrzymanie czystości odpowiadają sami skazani i według zamysłu ustawodawcy, to oni powinni sprzątać swoje cele, wietrzyć je i przechowywać produkty spożywcze w taki sposób, aby nie stanowiły one zagrożenia dla stanu sanitarnego celi i całego zakładu karnego. W praktyce okazuje się jednak, że utrzymanie odpowiedniego reżimu sanitarnego w celach wydaje się być trudne z kilku powodów. Po pierwsze, w celach mieszkalnych generalnie brakuje urządzeń chłodniczych (typu lodówki) służących do przechowywania żywności. Po drugie, ilości środków czystości do utrzymania porządku w celi określone zostały na minimalnym poziomie, nie zawsze gwarantującym uzyskanie oczekiwanych efektów. Kolejnym powodem trudności może być tu brak nawyków higieniczno-sanitarnych wśród skazanych, wywodzących się głównie ze środowisk patologicznych albo występowanie nierozpoznanych chorób zagrażających innym osobom. Z tych też względów administracja więzienna zobowiązana jest do częstszych kontroli stanu czystości pomieszczeń pod kątem eliminacji źródeł zagrożenia sanitarnego, a także sprawdzania jakości i terminu przydatności produktów pochodzących z kantyny więziennej oraz posiłków dostarczanych osadzonym. Zresztą zgodnie z wymogami sanitarnymi, za bezpieczeństwo sanitarno-epidemiologiczne w więzieniu odpowiada pion służby zdrowia¹⁷. Natomiast w wyjątkowych wypadkach, uzasadnionych szczególnymi względami sanitarnymi lub zdrowotnymi, dyrektor zakładu karnego może na określony czas wstrzymać lub ograniczyć codzienny rytm więzienia wynikający z jego porządku. Chodzi w tym przypadku o zatrudnienie osadzonych, kontakty między nimi, udzielanie widzeń i spacerów, przeprowadzanie zajęć o charakterze zbiorowym, odprawianie nabożeństw i udzielanie posług religijnych, dokonywanie zakupów, otrzymywanie paczek, korzystanie z samoinkasujących aparatów telefonicznych, nakazanie zamknięcia cel lub innych pomieszczeń, zakaz posiadania w celi innych przedmiotów oraz zawieszenie funkcji rzecznika skazanych¹⁸.

¹⁶ Przepisem szczegółowo regulującym powyższe kwestie jest Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 września 2003 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz.U. Nr 186, poz. 1820.

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości i Ministra Zdrowia z 10 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad, zakresu i trybu współdziałania zakładów opieki zdrowotnej ze służbą zdrowia w zakładach karnych i aresztach śledczych w zapewnieniu świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności, Dz.U. Nr 171, poz. 1665.

¹⁸ Zob. także T. Kolarczyk, P. Mazurkiewicz, *Psychiatryczna opieka zdrowotna w polskich zakładach penitencjarnych*, [w:] T. Bulenda, W. Knap, Z. Lasocik (red.), *Więziennictwo na początku XXI wieku. III Polski Kongres Penitencjarny*, Warszawa 2007, s. 395 i n.

Jednocześnie, warto przy tym zwrócić uwagę na częstotliwość kąpieli i uwzględnić Europejskie Reguły Więzienne (dalej: ERW)¹⁹, w których mowa o konieczności zapewnienia możliwości kąpieli w temperaturze stosownej do klimatu, przynajmniej dwa razy w tygodniu²⁰. Zgodnie z obowiązującymi przepisami, polscy więźniowie z takiego „dobrodziejstwa” mogą korzystać co najmniej raz w tygodniu. Kolizja rozwiązań w tym zakresie wynika stąd, że wprowadzenie częstszych kąpieli w obecnym stanie technicznym i finansowym wymaga znacznego zwiększenia nakładów finansowych na modernizację w tym zakresie. Takie też było stanowisko polskiego rządu po kontroli CPT²¹ w 2009 r. Poza tym, standardy związane z umożliwieniem codziennej kąpieli zapewniono w krajach Europy Południowej (uwarunkowania klimatyczne), np. w Grecji, we Włoszech, Portugalii oraz Francji. Najbardziej liberalna w tym zakresie wydaje się być Hiszpania, gdzie więźniowie mogą skorzystać z prysznica w ciągu dnia. Także w Stanach Zjednoczonych więźniowie mogą korzystać z prysznica codziennie. Ta ogólna reguła nie dotyczy jednak amerykańskich więźniów szczególnie niebezpiecznych, osadzonych w więzieniach o podwyższonym rygorze, dla których prysznic przewidziany jest trzy razy w tygodniu. Takie regulacje funkcjonują zarówno na poziomie federalnym, jak i stanowym i są „wymuszone” Ósmą Poprawką do Konstytucji Stanów Zjednoczonych, która „zabrania okrutnego lub wymyślnego karania”. Zgodnie ze stałą linią orzecniczą Sądu Najwyższego USA, już sam pobyt w więzieniu jest dla więźnia wystarczającą karą i nie mają jej potęgować panujące tam warunki. Dla zdecydowanej większości więźniów prysznic jest zatem dostępny właściwie „od ręki”. Jednak dużym problemem w USA jest skłonienie tamtejszych więźniów do korzystania z ogólnodostępnego prysznica ze względu na potencjalne zagrożenie w postaci zgwałceń homoseksualnych, choć istnieje przecież obowiązek utrzymywania przez nich odpowiedniego poziomu higieny osobistej. Warte podkreślenia jest to, że zgodnie z orzeczeniem SN w sprawie *Hamilton v. Lyons*, nie jest naruszeniem Ósmej Poprawki pozbawienie więźnia dostępu do prysznica na trzy dni podczas zmiany miejsca osadzenia. Zgodnie z linią orzecniczą SN USA, o naruszeniu Ósmej Poprawki może być mowa dopiero wtedy, gdy więzień zostaje pozbawiony „minimalnych, cywilizowanych warunków zapewniających realizację potrzeb życiowych. Nie wiadomo więc, jak bardzo musiałby się przeciągnąć okres braku

¹⁹ Chodzi tu o ERW w wersji z 1987 r. i 2006 r., czyli Zalecenie R (87) 3 Komitetu Ministrów do Państw Członkowskich w sprawie Europejskich Reguł Więziennych przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 12 lutego 1987 r. na 404 posiedzeniu wiceministrów/zastępców ministrów i Rekomendację Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów w sprawie Europejskich Reguł Więziennych przyjętą w dniu 11 stycznia 2006 r. przez Komitet Ministrów dla Państw Członkowskich Rady Europy na 952 posiedzeniu delegatów.

²⁰ Zob. także M. Płatek, *Europejskie Reguły Więzienne a polskie prawo i praktyka penitencjarna*, „Studia Iuridica” 1997, nr XXXIV, s. 167-1186.

²¹ Europejska Konwencja o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu z 26 listopada 1987 r., Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238 z późn. zm.

dostępu do prysznica, aby można było mówić o naruszeniu Ósmej Poprawki. W każdym indywidualnym przypadku rozstrzyga o tym sąd. Bardzo ważna jest jednak regulacja zapewniająca dostęp do prysznica co najmniej trzy razy w tygodniu, którą sąd musi uwzględnić²².

Tym nie mniej, o poziomie higieny skazanych świadczy nie tylko częstotliwość ich kąpieli, ale także inne czynniki. Dotyczy to przede wszystkim ilości i jakości przyznawanych środków do utrzymania higieny. Środki higieniczne przewidziane dla osadzonych w polskich zakładach karnych mogą być niewystarczające do tego, ażeby zachować wymagane przez administrację więzienną warunki czystości i schludności więźniów, zwłaszcza wtedy, kiedy weźmie się pod uwagę normy przydziału. Na przykład w zestawie dla skazanych kobiet uwzględniono mydło toaletowe o wadze 200 g na miesiąc i pakiety higieniczne wydawane według potrzeb. Z kolei mężczyznom musi wystarczyć stugramowe mydło, jedna tuba kremu do golenia i jeden nożyk do golenia (miesięcznie). Niezależnie od tego, wszystkim osadzonym, czyli kobietom i mężczyznom, wydawany jest proszek do prania (200 g), szczoteczka i pasta do zębów oraz jedna rolka papieru toaletowego w cyklu miesięcznym. Specjalny asortyment środków czystości dotyczy skazanych zatrudnionych (z dodatkowym mydłem i pastą do mycia rąk)²³. W przypadku np. portugalskiego systemu penitencjarnego, przewidziano dla każdego więźnia po dwie rolki papieru toaletowego, dwie kostki mydła i niewielką ilość środka bielącego do czyszczenia celi (miesięcznie). We Francji natomiast, środki higieny osobistej w postaci szamponu, mydła czy pasty do zębów dostarczane są według potrzeb. Podobnie w Hiszpanii, gdzie w ramach pakietu higieny osobistej umieszczono także prezerwatywy (zasadność tego przydziału wydaje się być wątpliwa, biorąc pod uwagę jednorodność płci osadzanych wspólnie więźniów). Z kolei we Włoszech, ze względu na trudności finansowe państwa, osadzeni otrzymują tylko jedną rolkę papieru toaletowego miesięcznie, a ewentualne braki w tym zakresie uzupełniają wolontariusze. W polskich zakładach penitencjarnych wszelkie niedobory w zakresie specyfików potrzebnych w celu utrzymania higieny osobistej więźniów uzupełniane są w formie paczek, a koszty ich przygotowania i dostarczenia do więzienia nie obciążają budżetu państwa, gdyż są finansowe ze środków własnych samych skazanych lub ich bliskich²⁴.

²² Zob. także M. Nielączna, *Zmiany za murami? Stosowanie standardów postępowania z więźniami w Polsce*, Warszawa 2011, s. 126 i n.

²³ Taki właśnie asortyment środków higieny dla osadzonych został przewidziany w formie załącznika nr 1 do przywołanego już wcześniej ministerialnego rozporządzenia z 17 października 2003 r. (pełna identyfikacja tego przepisu została podana w przypisie nr 16).

²⁴ Zob. *Higiena w zakładach w krajach UE*, „Forum Penitencjarne” 2013, nr 11, s. 25-26.

4. Obowiązek wykonywania pracy

Pracę w warunkach zakładu karnego należy rozumieć wielopłaszczyznowo. Po pierwsze, ustawodawca słusznie zdecydował, że praca to podstawowa metoda oddziaływań na skazanych (art. 67 § 3 k.k.w.). Po drugie, trzeba ją także zaliczyć do katalogu zasadniczych uprawnień przysługujących skazanym, chociaż Kodeks uczynił to w sposób dorozumiany (aczkolwiek wyraźny), wykorzystując formułę „prawa do otrzymywania związanego z zatrudnieniem wynagrodzenia oraz ubezpieczenia społecznego w zakresie przewidzianym w odrębnych przepisach, a także pomocy w uzyskiwaniu świadczeń inwalidzkich” (art. 102 pkt 4 k.k.w.). Jednak dla potrzeb niniejszych rozważań, podstawowe znaczenie związane jest z dyspozycją zawartą w normie art. 116 § 1 pkt 4 k.k.w., gdzie *expressis verbis* zobowiązano skazanych do wykonywania pracy, przewidując wyjątek wynikający z odrębnych przepisów prawnomiędzynarodowych (takich odstępstw nie stosuje się w zakresie wykonywania prac porządkowych w obrębie zakładu karnego). W tym miejscu należy zwrócić uwagę na uregulowania związane ze zwolnieniem od obowiązku wykonywania pracy tzw. więźniów sumienia. W art. 107 k.k.w. postanowiono, że skazani za przestępstwa popełnione z motywacji politycznej, religijnej lub przekonań ideowych obyją karę korzystając z pewnych udogodnień, do których zaliczono to, że nie podlegają obowiązkowi pracy. Powyższa formuła została przejęta z art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (dalej: EKPC)²⁵ dotyczącego gwarancji wolności sumienia i wyznania oraz możliwości odrębnego traktowania tych skazanych, którzy odbywają karę za przestępstwa polityczne. Jednak należy zauważyć, że w art. 107 § 1 k.k.w. użyto sformułowania, niemającego odpowiednika w aktach prawa międzynarodowego ani umowach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę. Chodzi tu o konstrukcję pojęciową „przekonań ideowych”, podczas gdy najczęściej wykorzystywaną formułą są przekonania religijne i światopoglądowe. Natomiast „idee” to terminologia pozaprawna, której zasadniczo nie wykorzystuje się w prawie i dokumentach o charakterze międzynarodowym. Wydaje się jednak, że przyjęte w art. 107 k.k.w. unormowanie należy raczej tłumaczyć nieprecyzyjnością tłumaczenia EKPC na język polski. Natomiast poza sporem dotyczącym nazewnictwa, zasadnym wydaje się uchylenie obowiązku pracy wobec więźniów sumienia tak samo, jak uwzględnienie korzystania przez nich z własnej odzieży, bielizny i obuwia²⁶.

Jednocześnie w tym miejscu należy dobitnie zaznaczyć znaczenie zakazu pracy przymusowej, jako podstawowej zasady międzynarodowego prawa pracy, która to zasada nie może być utożsamiana z obowiązkiem wykonywania

²⁵ Europejska Konwencja z dnia 4 listopada 1950 r. o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284, z protokołami uzupełniającymi.

²⁶ Zob. B. Stańdo-Kawecka, *Europejskie standardy bezpieczeństwa więźniów*, [w:] T. Bulenda, A. Rzepliński (red.), *Modernizowanie więziennictwa. V Kongres Penitencjarny*, Warszawa 2015, s. 93.

prac porządkowych w obrębie zakładu karnego. Z drugiej strony, nie można też pominąć wychowawczych i terapeutycznych efektów wynikających z faktu wykonywania pracy przez osoby przebywające w zakładzie karnym, zwłaszcza w warunkach wolnościowych²⁷.

Generalnie jednak trzeba pamiętać, że bezwzględny obowiązek pracy wszystkich więźniów jest charakterystyczny dla systemów niedemokratycznych, czyli tych nieuwzględniających podmiotowości (godności) skazanych (*vide* sowieckie gułagi czy hitlerowskie obozy). Taki obowiązek nie może być także traktowany jako antidotum na beczynność osadzonych przebywających w zakładzie karnym, zaś samo zatrudnienie skazanych powinno odbywać się na zasadzie dobrowoli i zapewnieniem im takich samych warunków, jak te przewidziane dla wszystkich innych pracowników niebędących skazanymi²⁸. Nie ma również uzasadnienia dla „przymusowego” zatrudniania w więzieniu osób będących dłużnikami alimentacyjnymi albo posiadających zadłużenie wobec Skarbu Państwa. W przeciwnym razie, praca skazanych będzie nosiła znamiona przymusowej, a przez to nieefektywnej²⁹.

Zakończenie

Zapewnienie równowagi pomiędzy segmentem praw i obowiązków więźniów wydaje się być podstawowym zadaniem władzy państwowej, odpowiedzialnej przecież za bezpieczeństwo i realizację praw człowieka w warunkach izolacji penitencjarnej. Polski ustawodawca zdecydował się na przyjęcie takiej polityki karnej państwa, aby zrealizować własne cele wykonywania kary pozbawienia wolności, które sprowadził do „wzbudzenia w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw”. Jednocześnie, uwzględniony został wymóg takiego oddziaływania na skazanych podczas wykonywania kary pozbawienia wolności, ażeby uszanować ich prawa, gdyż te wynikają z godności osobistej każdego człowieka (także uwięzionego). Przy tym, nie zapomniano o konieczności „wymagania od skazanych wypełniania przez nich obowiązków” i jednocześnie uznano, że dopiero zachowanie tej szczególnej „symbiozy” może doprowadzić *in fine* do osiągnięcia celu maksimum wykonywanej w więzieniu kary. Dlatego też Kodeks wyspecyfikował egzemplaryczny katalog obowiązków więźniów, spośród których poddanie się czynnościom identyfikacyjnym, poprawne zachowanie, dbałość o higienę i czystość oraz obowiązek pracy wydają się być warunkami (i to *sine qua non*) dla zapewnienia szeroko rozumianego bezpieczeństwa w więzie-

²⁷ Zob. T. Kalisz, *Teoretyczne i prawne aspekty zatrudniania skazanych*, [w:] L. Bogunia (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. VIII, Wrocław 2001, s. 128.

²⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 9 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad zatrudniania skazanych, Dz.U. Nr 27, poz. 242.

²⁹ Zob. D. Gajdus, B. Gronowska, *Europejskie standardy traktowania więźniów*, Toruń 1998, s. 171.

niu (bezpieczeństwo osobiste, zbiorowości, socjalne, sanitarne). Przestrzeganie reguł dotyczących obowiązków więźniów wymienionych w Kodeksie zostało potwierdzone odpowiednimi postanowieniami tzw. regulaminów więziennych i ujęte też w porządkach wewnętrznych poszczególnych zakładów karnych lub ich wyodrębnionych części (np. oddziałów). Jednocześnie, konieczność realizacji ustawowych obowiązków dotyczy całej populacji skazanych, bez względu na rodzaj i typ zakładu karnego, system wykonywanej kary, jej wymiar i czas pozostały do odbycia kary.

Poza tym, sposób wykonywania obowiązków przez skazanych podlega kontroli sprawowanej na co dzień przez: Służbę Więzienną i rzadziej przez sąd penitencjarny, Biuro Rzecznika Praw Człowieka, CPT, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia i fundacje, kościoły i inne związki wyznaniowe, osoby godne zaufania oraz wszystkie podmioty wymienione w art. 38 k.k.w. Formą kontroli w tym zakresie może być także system skarg skazanych, adresowanych do instytucji krajowych i międzynarodowych (również tych wymienionych wyżej)³⁰. Generalnie wydaje się jednak, że ustawowe obowiązki nałożone na skazanych przebywających w zakładach karnych nie kolidują z uprawnieniami konstytucyjnymi i wymogami określonymi w dokumentach prawa międzynarodowego i wspólnotowego. Natomiast trudności mogą dotyczyć regulacji pozaustawowych określających należności higieniczne i tych związanych z utrzymaniem czystości pomieszczeń cel mieszkalnych, gdyż nie umożliwiają one zachowania odpowiednich standardów wymaganych przez państwo. Wątpliwości dotyczyć mogą także stosowania przepisów dotyczących obowiązku pracy wobec więźniów, biorąc pod uwagę zróżnicowaną także pod względem wiekowym, zdrowotnym i zawodowym populację polskich osadzonych. Jednak bezspornie należy wziąć pod uwagę i przede wszystkim rygorystycznie respektować postanowienia prawa wewnętrznego i międzynarodowego dotyczące bezwzględnego zakazu pracy przymusowej i odnoszące się do kategorii skazanych określanych mianem więźniów sumienia.

Bibliografia

Literatura

Bulenda T., Musidłowski R., *Regulaminy organizacyjno-porządkowe wykonywania kary pozbawienia wolności, tymczasowego aresztowania i kary aresztu wojskowego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2004, nr 44-45.

Gajdus D., Gronowska B., *Europejskie standardy traktowania więźniów*, Toruń 1998.

---

³⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 13 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobu załatwiania wniosków, skarg i próśb osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz.U. Nr 151, poz. 1467.

- Higiena w zakładach w krajach UE, „Forum Penitencjarne” 2013, nr 11.
- Kaliński W., *Problematyka zatrudniania osób pozbawionych wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2004, nr 43.
- Kalisz T., *Teoretyczne i prawne aspekty zatrudniania skazanych*, [w:] L. Bogunia (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. VIII, Wrocław 2001.
- Knap W., *Członkowie zorganizowanych grup przestępczych w więzieniu*, [w:] T. Bulenda, W. Knap (red.), *Więziennictwo na początku XXI wieku. III Polski Kongres Penitencjarny*, Warszawa 2007.
- Kolarczyk T., Mazurkiewicz P., *Psychiatryczna opieka zdrowotna w polskich zakładach penitencjarnych*, [w:] T. Bulenda, W. Knap, Z. Lasocik (red.), *Więziennictwo na początku XXI wieku. III Polski Kongres Penitencjarny*, Warszawa 2007.
- Nawój-Śleszyński A., *Problemy zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osobom pozbawionym wolności przez administrację więzienną w warunkach przeludnienia jednostek penitencjarnych*, [w:] S. Leleńtal, G. Szczygieł (red.), *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, Białystok 2009.
- Nielaczna M., *Zmiany za murami? Stosowanie standardów postępowania z więźniami w Polsce*, Warszawa 2011.
- Niewiadomska I., *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007.
- Nikołajew J., *Prawo osób pozbawionych wolności do wyżywienia przygotowanego według wymogów religijnych. Regulacje normatywne a trudności praktyczne*, „Kościół i Prawo” 2015, nr 2.
- Płatek M., *Europejskie Reguły Więzienne a polskie prawo i praktyka penitencjarna*, „Studia Iuridica” 1997, nr XXXIV.
- Stańdo-Kawecka B., *Europejskie standardy bezpieczeństwa więźniów*, [w:] T. Bulenda, A. Rzepliński (red.), *Modernizowanie więziennictwa. V Kongres Penitencjarny*, Warszawa 2015.
- Szczygieł G., *Zagrożenia bezpieczeństwa ze strony skazanych a prawne możliwości ich ograniczania*, [w:] T. Bulenda, A. Rzepliński (red.), *Modernizowanie więziennictwa. V Kongres Penitencjarny*, Warszawa 2015.
- Szymanowski T., *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2004.
- Zagórski J., *Formy współdziałania ze społeczeństwem*, [w:] B. Hołyst, S. Redo (red.), *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 2001.

Źródła prawa międzynarodowego

Europejska Konwencja z dnia 4 listopada 1950 r. o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z protokołami uzupełniającymi.

Europejska Konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanitati lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu z 26 listopada 1987 r., Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238 z późn. zm.

Zalecenie R (87) 3 Komitetu Ministrów do Państw Członkowskich w sprawie Europejskich Reguł Więziennych przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 12 lutego 1987 r. na 404 posiedzeniu wiceministrów/zastępców ministrów

Rekomendacja Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów w sprawie Europejskich Reguł Więziennych przyjętą w dniu 11 stycznia 2006 r. przez Komitet Ministrów dla Państw Członkowskich Rady Europy na 952 posiedzeniu delegatów.

Akty prawne

Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. Nr 60, poz. 571.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 13 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobu załatwiania wniosków, skarg i próśb osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz.U. Nr 151, poz. 1467.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz.U. Nr 152, poz. 1493.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003 r. w sprawie określenia wartości dziennej normy wyżywienia oraz rodzaju diet wydawanych osobom osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz.U. Nr 167, poz. 1633 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości i Ministra Zdrowia z 10 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad, zakresu i trybu współdziałania zakładów opieki zdrowotnej ze służbą zdrowia w zakładach karnych i aresztach śledczych w zapewnieniu świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności, Dz.U. Nr 171, poz. 1665.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 września 2003 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz.U. Nr 186, poz. 1820.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 9 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad zatrudniania skazanych, Dz.U. Nr 27, poz. 242.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 23 czerwca 2015 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności Dz.U. z 2015 r., poz. 927.

Orzecznictwo

Postanowienia SA w Krakowie z dnia 6 lutego 2003 r., II Akz 4/03, KZS 2003, z. 2, poz. 33, LEX nr 78565.

Postanowienie SA w Krakowie z dnia 19 lipca 2006 r., II Akzw 495/06, KZS 2006, z. 9, poz. 32, LEX nr 24151.

OBLIGATIONS OF CONVICTS SENTENCED TO IMPRISONMENT. NORMATIVE ISSUES AND PRACTICAL COMMENTS

Abstract

During their imprisonment, convicts enjoy a specific catalogue of statutory rights, but they also must comply with certain obligations arising primarily from the need to meet the related custodial objectives while also maintaining order and security at the place of detention. Therefore, under the applicable legislation, the core obligations of prisoners include undergoing the process of identification, the requirement of correct behaviour, the duties associated with hygiene and disease prevention, as well as the obligation to work. In practice, difficulties relating to the compliance with these obligations may appear, in particular related to correct behaviour, personal hygiene and the responsibilities resulting from the employment of convicts.

In a nutshell, legislative changes, at the level of implementing acts to the Polish Penal Code, must be advocated and the convict's rights must be extended in bathing/showering frequency and the quantity of personal hygiene products and prison cell cleaning products. These changes will enable the prison administration to enforce hygiene maintenance and disease prevention obligations in the prison setting. Additionally, de lege ferenda must involve understanding the regulatory provisions concerning the employment of convicts, and move towards aligning the type and nature of work also to the individual needs of the convicts as opposed solely to the possibilities in the local labour market.

